

YÖRÜKÂN-I MENTEŞE DEFTERİ'NE GÖRE SIRAVOLOS KAZASI VE İKTİSADÎ HAYATI

Murat Alandağlı⁷⁰

Özet

Bu çalışmada Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilen Yörükân-ı Menteşe Defteri'ne (no. 110) göre Bodrum yarımadasındaki köylerde, on altıncı yüzyılın sonlarında üretilen zirai mahsuller incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bodrum, Osmanlı tarımı, Yörükân Defteri, Sıravolos

Abstract

The Life of Economic and Administration of Sıravolos According to Yörükân-ı Menteşe Defter

In this article, the situation of agricultural products which were produced at the villages of Bodrum peninsula from the late of sixteenth century were according to Yörükân-ı Menteşe Defteri (no. 110), preserved at the Land and Cadastral Archives in Ankara.

Key Words: Bodrum, agriculture in Ottoman Empire, Yörükân defteri, Sıravolos

Ülkemizde son dönemlerde *tahrir defterleri* üzerinde yapılan çalışmalar mahalli tarih araştırmalarının hız kazanmasını sağlamıştır. Literatür taramalarında bu değişimi görmek mümkündür. Genellikle XVI. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere tutulmuş bu kaynaklardan, aynı yöreye ait birden fazla defter çeşidine rastlamakta mümkündür. Öyle ki, *Mufassal, İcmal ve Evkaf* başta olmak üzere *Derdest, Mustahfazan ile Ruznamçe Defterlerinin* yanında kimi *ferman, berat ile ilm ü haberi*⁷¹ de bu kategoriye katmak gerekmektedir. Bu çeşitlilik ele alınan yöreye farklı zaman ve farklı açılarla bakarak bütüncül bir yaklaşıma ulaşmamıza da imkan sağlamaktadır. Bazen de sadece bir defterden hareketle birden fazla konuya dair çıkarımlar elde etmek mümkündür. Her iki araştırma biçiminin ortak

⁷⁰ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Personeli, Ankara.

⁷¹ Murat Alandağlı, Kuyud-ı Kadime Arşivde Tasnifi Yapılan Yeni Bir Defter Türü: Defter-i Hakani Nezareti İlm ü Haber Defterleri ve Bu Defterlerde Yabancıların Mülk Edinmelerine Bakış", *Uluslararası Osmanlı Arşiv Mirasının Yönetimi Kongresi, 20-23 Kasım 2012, İstanbul.*

özelliği hiç şüphesiz bölgenin XVI. yüzyıl dünyasına dair izleri taşıdığı olmalıdır. Bu çerçevede ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. ve XVII. yüzyıl dünyasına dair son derece önemli verileri bünyesinde barındıran arşivlerden biri de Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşividir. Bu arşiv; İmparatorluğun askeri, ekonomik, dini ve sosyo-kültürel hayatını konu edinen araştırmacılar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu çalışmada bu tarihi zenginlikten yararlanarak ülkemizin en güzide turizm merkezlerinden bir olan Borum'un da içerisinde yer aldığı Sıravolos Kazasına dair *Menteşe Yörükân Defteri'nden* hareketle "dar alanlı" bir çalışmanın ortaya konulması planlanmaktadır.

Güneybatı Anadolu Bölgesinde Türk varlığı XI. yüzyıla kadar geriye gitmektedir.⁷² Bu noktada özellikle Batı Anadolu kıyılarında Çaka Bey'in⁷³ faaliyetleri dikkati çekmektedir. Daha sonra XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun sosyo-ekonomik ve siyasi hayatını önemli ölçüde şekillendiren Moğol İstilasının da bölgedeki Türk yerleşmesine etki ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. Zira Doğudan gelen Moğol tazyiki Türkmen unsurun Anadolu'nun batı kıyılarına yerleşmelerine vesile olmuştur.⁷⁴ Sıravolos, Osmanlı hakimiyetine büyük ölçüde II. Murat döneminde geçmiştir. Önceleri *Menteşe Sancağının Beçin kazasına bağlı idari bir birim olan Sıravolos; Beçin'in zamanla yoğun göç almasının zaruri kıldığı farklı bir idari yapının oluşması durumu üzerine kaza merkezi haline gelmiştir.*⁷⁵ Bu

⁷² Tuncer Baykara, "Bodrum", *DİA. VI*, İstanbul 2006, s.247-249.

⁷³ Akdes Nimet Kurat, *İzmir ve Çevirindeki Adaların İlk Türk Beyi Çaka Beyi 1081-1096*, Ankara, 1966, s. 16

⁷⁴ Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *DİA XXIX*, Ankara, 2004, s. 151-153.

⁷⁵ Turan Gökçe, "Müstakil Bir idari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazası", *Osmanlılardan Günümüze Her yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 24-26 Ekim 2007*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2008, s. 240, 241; Şakir Çakmak "Strobilos'tan Sıravolos'a: *Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Strobilos*", *II. Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, s. 153, 156. Bölgenin tarihi değişim ve gelişimi hakkında çok iyi bir araştırma özelliği taşıyan bu çalışma ayrıca "Sıravolos" adına dair pek çok farklı okunmuş veya yazılışa dair açıklayıcı bilgi verilmiştir. Ele aldığımız konunun idari yapılanma ve sosyo iktisadi hayatı olması hasebiyle tekrardan öteye gitmeyecek olan bu konuya girilmemiş çalışmamızda da görüldüğü üzere Tahrir Defterindeki okunuşu ile araştırmacının da ifadesine sadık kalınarak Sıravolos şeklinde yazımı esas alınmıştır, Bkz. a.g.m, ss. 241-246; Bölgedeki nüfus hareketliliği, değişimi hakkında farklı bir değerlendirme için Bkz. Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 328-330.

durumu, bölgedeki nüfus hareketliliği ve bu dönüşümdeki etkisi hakkında Braudel ve İnan'ın tespitlerinde de görmek mümkündür.⁷⁶

Nihayet Siravolos kazası genellikle Milas ve Beçin'den ayrılan köylerden müteşekkil idari bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷ 1517 tarihli Mufassal Tahrir Defterinden hareketle en eski kayıtların bu döneme kadar gittiğini belirtebiliriz. Bu kayda göre henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemiş Bodrum bölgesi hariç olmak üzere on dört köyün bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Avram Galanti ise söz konusu bu defterdeki Siravolos kazasına ait varidat kaydına dikkat çekmektedir. Galanti, toplamda 14.090 akçe olan bu varidatın öngörülen varidattan 2.782 akçe fazla olduğunu da altını çizmiştir.⁷⁹

Bölgeye ait en eski *tahrir* kaydının 1517 tarihli olduğunu daha önce ifade etmiştik. İkinci olarak, 1563 tarihinde kaleme alınmış tahrir defterinden sonra nihayet çalışmamızın esasını oluşturan 110 Numaralı H. 991 (M. 1583/1584) tarihli *Yörükân-ı Menteşe Defteri* yöreye ait son tahriri içermektedir. Söz konusu tahrir defterinin temel başvuru kaynağımız olması hasebiyle hakkında kimi bilgilerin verilmesi faydalı olacaktır. Toplamda 256 varaktan oluşan defterin kanunnamesi bulunmamaktadır. Defterin başında III. Murat'a ait olduğu düşünülen bir tuğra yer almaktadır. Ayrıca yazı karakteri ve kayıt edildiği kağıt özelliklerinden hareketle sonradan hazırlandığı tespit edilen bir de fihristi vardır. Gayet okunabilir bir yazı ile tutulmuş olan defterde bazı *vassale* ve *derkenarlara* da rastlamak mümkündür. Bodrum kasabasındaki "*ikame-i bazar*" ile "*Simli kurşun madeni*" örneğinde olduğu gibi bu *vassale* veya *derkenarların* içeriklerine göre ilgili buldukları köylerin yanına iliştileridir. Fakat ileride değineceğimiz üzere başta muafaların yer aldığı ayrı bölüm ile bazı köylerde geçen şahıs isimlerinin yanına düşülmüş "*der karye-i ...*" şeklindeki ibarelerden hareketle klasik Osmanlı tahrir usulünün dışındaki birkaç anekdota da rastlanılmıştır.

⁷⁶ XVI. yüzyılda Akdeniz dünyasında belli bir nüfus artışının yaşandığını öne süren Braudel'in çıkarımlarını İnan salgın hastalık, kıtlık ve savaşların az olması olaylarına bağlamaktadır: Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, Çev. Sabri Tekoy, İstanbul 1991; Ayrıca, Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 217-219.

⁷⁷ Ahmet Yiğit, 'XIV. - XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler', *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, Bahar, 2008, s.116, 143.

⁷⁸ Gökçe, a.g.m., s. 247. Söz konusu bu defterdeki veriler hakkında bkz. Aynı yazar, s. 248,249. Siravolos Kazasının ismi hakkında farklı bir bakış için Bkz. Şakir Çakmak, a.g.m., ss. 153-156;

⁷⁹ Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihine Ek*, Tan Basımevi, İstanbul 1946, s.15-17.

A- Sıravolos Kazasının İdari ve Demografik Özellikleri

Defterdeki bilgilerden hareketle elde ettiğimiz köylerin yer aldığı aşağıdaki tabloda ayrıca defterde buldukları sayfa veya sayfa aralıkları da gösterilmiştir. Köy adlarının toponomi bilimi dahilinde tetkiki özellikle tüm Anadolu kırsalında olduğu gibi burada da "renk etkeninin" isimlendirmede ön plana çıktığı görülmektedir.⁸⁰ Özellikle kara ve ak renklerinin yoğun olduğu mekan isimlendirmeleri bu düşünceyi teyit etmektedir. Zira bölgedeki "Karaova, Akyaka, Karaburun, Karabağ" gibi köyleri bu çerçevede ele almamız gerekmektedir. Bölgenin tarihi coğrafya özelliği nedeniyle Yunanca yer adları da bulunmaktadır.⁸¹ Müskebi, Karaova'nın zamanla Bucak merkezi haline geldiğini görmekteyiz. XIX. yüzyılda 28 adet köye sahip olduğu belirtilen bölgenin köy isimlerindeki değişmezlik dikkat çekmektedir.⁸²

I -Defterdeki Vassale'ler

Osmanlı İmparatorluğunda XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında *tahrir* düzenli yapılamaz olmuştur. Ama, Osmanlı taşrasında mülkiyet ilişkileri, idari, askeri ve dini pek çok konuda olduğu üzere statik değil aktif bir değişim söz konusudur. Bu nedenle yeni *tahrirler* yapılamadığı için tabiri yerinde ise gerekli güncellemelerde yapılamamıştır. Bu nedenle söz konusu değişiklikler mevcut defterin ilgili kısmına konuya dair karar ve *fermanların* ilştirilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla çok önemli muhtevaya haizdirler. Bu hassasiyet Sıravolos kazasının ilgili sayfalarındaki *vassale ve derkenarlara* önemle eğilmemize neden olmuştur. Yapılan inceleme sonucunda iki önemli *vassale* kaydına rastlanılmıştır. Bunlardan ilki Aydın Vilayeti'ne bağlı Menteşe Sancağının Bodrum Kazası'nın Sıravolos Nahiyesi'nin Dere Köyü yakınlarında rastlanılan simli kurşun madeniyle ilgilidir. Zira söz konusu madenin Hazineyi Hassa adına işletilmesi maksadıyla yapılan bir yazışmada "Sıravolos/İsravolos" şeklindeki herhangi bir kayda ticaret, maliye ve Vergi Emaneti kayıtlarında rastlanılmadığı dile getirilmekte ve bu hususta mahalliyle yapılan görüşmelerde bu ismin teyit edildiği ve madenin de bu kaza sınırları dahilinde bulunduğu teyit edilmiştir.⁸³

⁸⁰ Özcan Başkan, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bir Deneme" *Belleten*, 319, Ankara 1970, ss. 237-253,

⁸¹ *Müskebi ve Aspat* gibi yer adlarının Yunanca kökenli oldukları hakkında bkz. Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihi*, Işık,Basım ve Yayınevi, İstanbul 1945, s, 38, 39.

⁸² Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s. 37.

⁸³ *Hüve Vergü Emâneti Kuyûd-ı Defter-i Hâkanî İdâresi* ;

SIRA NO	KÖY ADI	ATIF YAPILAN KÖYLER	SAYFA NO
1	BEKSİMED		233/b-234/a, 243/b
2	KARABAÇ	Yalak Hürrem? Kuyucak Rumevleri Akcaalanı	234/a-235/a, 243/b
3	BÜSKEBİ-İ DİĞER	Kâfircik Akkaya İstanköy Başsi Göçer Türkmenegini Kızılcaşu	235/a-236/a
4	BÜSKEBİ	Yaşsi Türkmenegini Belen Beksimed AkYaka	236/a-237/a, 243/a
5	KARABAÇ NÂM-İ DİĞER YUMRUBURUN		237/b
6	BURUN		237/b-238/a, 243/b
7	KARAOVA		238/a-238/b
8	KARABAÇ-İ DİĞER		238/b-239/a
9	ERİMİYE		239/b
10	ETRİM		239/b- 240/a
11	MEYMUNÇUK		240/a
12	SANDIMA NAM-İ DİĞER VARILYA		240/a-240/b, 243/a
13	SANDIMA NAM-İ DİĞER		241/a, 243/a
14	AKYAKA		243/b
15	DEDELER		243/b

Aydın Vilâyeti dahilinde Mentеше Sancağında Bodrum Kazasında Sıralvâki' (Serü'v-vâki) Nahiyesinde bir kuyu derûnunda simli kurşun ma'deninini Hazîne-i Hâssa-i Şahâne canîbinden hafr ve i'mâl olunmak üzere emlâk-i mahsûsa-i padişahâneye tashîh olunması hazîne-i mezkûre nezâretinin tezkire-i ma'rûzası üzerine şeref-sâdır olub mâ- beyn-i hümâyûn mülûk-âne baş kitâbetinden tezkere-i hususiye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i şehîr- yârâne muktezâ-i âlisi Maliye ve Ticâret Nezâretleriyle Vergü Emânet-i Celilesine tebliğ olunmuş olmasıyla emânet-i müşârün ileyhî cevabında Sıralvâki' namıyla nahiye kayd bulunamamasından nâşî mahalinden vukû' bulan isti'lâm üzerine ma'den-i mezkûr mülga Sralus Kazasının Dere Karyesinde arâzî-i hâliyyeden Ma'den Mevkiinde bir kuyu derûnunda olub hudud-ı erbaası dağ ve hâlî mahâlden ibâret olduğu gösterilmesine mebnî ma'den-i mezkûrun emsâli vechile müceddeden sebt-i Defter-i Hâkanî olunmak üzere Dîvân-ı Hümâyûndan bir kıt'â tashîh-i emr-i âlîşânın ısdârı beyân ve iş'âr olunmuş ve keyfiyyet taraf-ı eşrefî şahâneye arz ile lede'l istîzân ol-vechile icrâsı hususuna irâde-i seniyye-i tacdârâne müteâllik ve şeref- sudur olmuş olmağın ânîfû'z-zikr ma'den-i mezkûr emsâli vechile müceddeden sebt-i Defter-i Hâkani olunmak ve emlâk mahsûsa-i şahâneye tashîh kılınmak üzere bu hakire hitâben sâdır olan fermân-ı âlî mucubinca müceddeden sebt-i defter kılındı. Fi: 23 Rebü'l-evvel sene 1304 (M. 20 Aralık 1886) el-hakîr et-tevkî'î Hüseyin

Yöreye ait ikinci *vassale*, sosyo iktisadi hayatla ilgilidir. Keza, Sandıma veya Varilya köyü ile Sandıma-i Diğer köylerinin arasına yerleştirilen 15 Eylül 1868 tarihli *İkame-i Pazar* kaydından haftada bir gün, Perşembe günleri pazar kurulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ Gerek simli kurşun madeni ve gerekse de *İkame-i Pazar* kayıtlarının okunabildiği kadarıyla transkribeleri yukarıda açıkladığımız önemleri nedeniyle dipnotta verilmiştir

II – Bazı Köylerin İçinde Geçen (Alt) Köyler

Menteşe Yörükân Defteri'nde özellikle Karabağ, Büskebi ve Büskebi-i Diğer köylerinde rastladığımız ve hayli önemsedığımız bir değişikliği de burada aktarmakta fayda görmekteyiz. Zira bu köylerde vergiye esas hanelerin yazımı sırasına kimi hanelerden sonra "der karye-i Yalak?, Hürrem?, Kuyucak, Rumevleri " şeklinde devam eden bazı kayıtlara rastlanılmıştır. Esas olarak bu hanelerin başta belirtilen ana karyenin içerisinde yer alması yadırganacak bir durumdur. Esas olan bu karyelerin ayrı bir bölümde ele alınması ve vergi hanelerinin de burada yer alması gerekmektedir. O halde bu şekildeki bir kaydın dayanağı ne idi? Muaf-ı *Liva-i Mentеше* başlığını takiben köy ve kazaların karışık olarak verildiği bölümde, bu şekilde tespit edilen birkaç köye rastlanılmıştır. O halde akıllar söz konusu muaf köylerde yaşayıp da vergi vermekle mükelleflendirilmiş hanelerin, belirtilen köyler hanesine yazılmış olmalı şeklinde bir düşünce gelmektedir. Fakat bu düşünce ulaşılan köyler açısından doğru olsa da

⁸⁴ *İkâme-i bazar-i nefis-i kasaba-i Bodrum der Kaza-i Bodrum beher hafta yevm-i Pençsenbe Mentеше Sancağı dahilinde Bodrum Kazasında Nefis-i Bodrum merkez-i hükümet ve İskele olarak idhalât ve ihrâcat-ı vakı'anın medhâl ve mahreci bulunduğundan kasaba-i mezbûrda be her hafta Pençsenbe günlerinde müceddeden bazar küşâd olunması hususu ba mazbâta ve şukkâ inha olunmuş olmakdan naşî kuyûd-ı lâzimeye müracâat olundukda kaza-i mezbûr ze'âmet dahilinde olduğu cihetle bazar-ı mezkûrun yevm burada ikâme olunması hususuna müsaade-i aliyye erzân kılındığı halde Defter Hane-i Amîrede olan kaydı mahâlli bâ hatt-ı tevkî-i tashîh olunmak üzere başka ve mahaline ifâde-i hâli mütezammın başka iki kit'a emr-i şerif istârî ve varîdat muhâsebesine ilm ü haberi verilmek üzere tesviyesi Maliye Mezâret-i Celîlesiyle Defter Emâneti Behîyesinden ifâde ve i'lâm olunmuş ve ol vecihle icrâsı hususuna irâde-i aliyye müteâllik olarak mucebince ifâde-i hâli mutazammın diğer emr-i şerif tastir kılınmış olmağın mucebince kasaba-i mezbûrda be her hafta Pençsenbe günlerinde müceddeden bazar-ı ikâme olunmak üzere Defterhane-i Amîrede bulunan kayd-ı mahâlli müceddeden tashîh olunmak için bu hakire hitâben sâdır fermân-ı 'ali mucebince tashîh kılınıdı Fi. 27 Cemazi'l-evvel sene 285 el-fâkir el- Hacc Mehmed Rauf et-tevki' (Bu metnin daha önce yayımlanmıştır: M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir 1998, s. 56).*

rastlanılmamış diğer köyler hakkında doyurucu bir cevap olamamaktadır. Kanaatimizce, bu durumun demografik ağırlıklı bir sebebi vardır. Önceleri merkez kasaba veya köylere doğru yönelen nüfus, zamanla çevreye dağılmış ve bu sayede yeni, ufak yerleşim birimleri oluşmuştur. Bu iki çıkarımımıza da askıda bırakacak bir veriye Búskebi karyesi hanelerinin yazımı esnasında rastlamaktayız. Burada diğer adına rastlanılmamış köylerin yanında "*der karye-i Beksimet*" şeklindeki kayıt yukarıdaki açıklamalarımızı adeta yersiz kılmaktadır. Bunun yanında akıllara herhangi bir sebeple başka bir köye gitmiş ve yerleşmiş vergi hanelerinin de bulunduğu düşüncesini getirmektedir. Tüm bunların haricinde bizim göremediğimiz, fakat tarihi nesneliliğini muhafaza eden bir başka gerçekte vardır.

III-Mezraalar ve Muaf Nüfus

Genel olarak ya herhangi bir nedenle terk edilmiş yada belli dönemlerde iskan olunan mahaller olarak tanımlayabileceğimiz mezralar da Osmanlı iktisat literatüründe yer edinmiştir. Dolayısıyla Sıravolos kazasında da bazı mezra kayıtlarına rastlanılmaktadır. Genellikle bölgeye yönelik bir düşman taarruzunun olduğunu Kargu, Bağlı ve Aspat⁸⁵ mezralarına dair kayıtlardan öğrenebilmekteyiz. Söz konusu kayıttan, adı geçen mezralarda düşman korkusundan zirai faaliyetlerin yapılamadığını ancak bu tehlikenin zamanla ortadan kaldırılmasından sonra faaliyetlere devam edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁶

Tahrir kayıtlarında genellikle vergiye esas hane yazımlarıyla birlikte köy formasyonunun içinde muaf hanelerin muaflık nedenleriyle yazılması alışılmış bir usuldür. Fakat başvuru kaynağımızda bu yöntemin dışına çıkıldığı görülmektedir. Zira "*Muaf-ı Liva-i Mentеше*" başlığını taşıyan ve Sıravolos kazası başta olmak üzere diğer tüm kazalara ait muaf hanelerin yer aldığı, kaza ile köylerin karışık bir şekilde seyrettikleri ikinci bir bölümle karşılaşmaktadır. Söz konusu bu bölümün başına düşülen "*sipahiyân-ı köhne*" ibaresinden de anlaşıldığı üzere eski asker olmaları muaflık nedenidir. Defterin sonunda yer alan bu bölümden hareketle

⁸⁵ Aspat: Aslı Aspartos olan Yunanca bir kelimedir. Ekine elverişli olmayan saha anlamındadır. Arazisinin taşlık olmasının bu isimlendirmede etkili olduğu inkâr edilemez, Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s. 38.

⁸⁶ '*Mahsül-i Çiftlik der İsravalus ma'a mezzâ'a-i Kargu ve Bağlı ki zikr olan mezzâ'alar sâbikan kâfir vehminden ekilmez imiş şimdi ekülür olmuş ve mezzâ'a-i Asbar der nezd-i Bağlı hâriç ez defter. Hası,l hâriçden ziraat olunur, öşr verülür 2.000'*

Menteşe livasına tabi kazalardaki muaf nüfusu tespit etmemiz mümkündür. Aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Sıravolos Kazası için bu sayı yetmiş sekizdir. Daha öncede de ifade edildiği üzere "sipahiyan-ı köhne" ibaresi muafların asker olduğuna işarettir. O halde Sıravolos kazasında başka bir nedenle muaf olan hane yok muydu? sorusu akıllara gelmektedir. Defterdeki verilerde böyle bir ibareye rastlanılmaması olmadığını ortaya koymaktadır.

İSRAVOLOS KAZASI KÖYLERİNDE MU'AF LAR					
KARYE ADI	ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	TOPLAM
BÜSKEBİ	1	1	3	3	8
VARILYA			5	3	8
SANDIME			1	2	3
BURUN			8	7	15
BEKSİMED			15	13	28
AKYAKA			3	7	10
KARABAĞ			1	2	3
DEDELER			2	1	3
TOPLAM	1	1	38	38	78

Her ne kadar, defterdeki sayısal verilerden hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuş ise de döneme ait Sıravolos kazasının nüfus miktarı hakkında net bir rakam ortaya koymamız mümkün değildir. Zira özellikle pek çok hane kaydında yer alan "kara" tabiri bu işlemi zorlaştıran en büyük etkidir. Bilindiği üzere "kara" kelimesi mücerret anlamına geldiği gibi evli ve fakat arazisi olmayan hane anlamına da gelmektedir.⁸⁷ *Tahrir Defteri* verilerinden hareketle klasik hane sistemi üzerinden nüfus miktarına (hane sayısının beş ile çarpılıp mücerret nüfusun ilave edilmesi) ulaşma işlemi bu çerçevede kullanılmaz duruma gelmektedir. Bu nedenle, bölgeye ait nüfus hesaplaması için iki ayrı işlem yapmak kaçınılmaz oluyor. Kara'nın mücerret olup olmaması durumlarının esas alınarak yapılacak bu hesaplamalar yerine araştırmanın nesnelliği paralelinde sayısal verilerin kaydedilip tablo halinde verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

⁸⁷ Kara kelimesinin kuvvet, kudret almanı için Bkz. Necla Pekolcay, "Kara", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul, Tarihsiz, s. 211, Topraksız olan köylüler için kullanışı hakkında Bkz. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, Ed. Halil İnalçık-Şevket Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, ss.17-32.

KARYE ADI	ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	MU'ÂF				
					ÇİFT	NİM	BENNAK	KARA	
BEKSİMED		21	52	74			15	13	
KARABAĞ		13	46	53			1	2	
BÜSKEBİ-İ DİĞER	4	25	106	119					
BÜSKEBİ	1	10	124	108	1	1	3	3	
KARABAĞ NAM-I DİĞER YUMRUBURUN			1	1					
BURUN		3	12	22			8	7	
KARAOVA		17	67	43					
KARABAĞ-I DİĞER		9	50	67					
ARGİYE			4	5					
ETRİM			29	24					
MEYMUNCUK	1	1	7	8					
SANDIMA NAM-I DİĞER VARİLYA		6	35	65			5	3	
SANDIMA-İ DİĞER		1	20	24			1	2	
DEDELER							2	1	
AKYAKA							3	7	
TOPLAM	6	106	553	613	1	1	38	38	1356

Tabloda da görüldüğü üzere Siravolos kazasında 6 Çift, 106 Nim Çift, 553 Bennak, 613 Kara olmak üzere toplam 1278 vergi hanesi tespit edilmiştir. Buna ilaveten birer çift ve nim çift ile otuz sekizer bennak ve kara olmak üzere toplamda 78 muaf haneye rastlanılmıştır.

Yukarıdaki nüfusu esas tablo ile aşağıda yer alan çift, bennak ve kara vergi tablosundan hareketle Siravolos kazası köylerini alınan vergi miktarı ile nüfus paralelinde değerlendirme imkanı doğmaktadır. Öyle ki, Beksimed köyünde 146 haneden 1.068 akçe vergi alınırken 112 hanesi bulunan Karabağ köyünden toplamda 1.091 akçe vergi alınmıştır. Hane sayısının Beksimed köyünde fazla olmasına rağmen Karabağ Köyünde alınan vergi miktarı daha yüksek olması şüphesiz burada yetiştirilen ürünler ile arazi şartlarıyla ilgili olmalıdır. Zira aynı durum Büskebi-i Diğer ile Büskebi

köyleri içinde geçerlidir. Sadece çift, bennak ve kara vergilerinden oluşan toplam 11.925 akçelik meblağ bulunmaktadır. Bu rakam aşağıda da görüleceği üzere, Sıravolos Kazası'nın bir çok köyünün hasılından oldukça fazladır.

<i>KARYE ADI</i>	<i>RESM-İ ÇİFT VE BENNAK VE KARA</i>
BEKSİMED	1.068
KARABAĞ	1.091
BÜSKEBİ-İ DİĞER	2.483
BÜSKEBİ	2.334
KARABAĞ NAM-I DİĞER YUMRUBURUN	18
BURUN	359
KARAOVA	1.343
KARABAĞ-I DİĞER	1.151
ERİMİYE	78
ETİRİM	492
MEYMUNCUK	182
SANDIMA NAM-I DİĞER VARILYA	909
SANDIMA-İ DİĞER	417
TOPLAM	11.925

B - Sıravolos Kazasında Sosyo-İktisadi Hayat

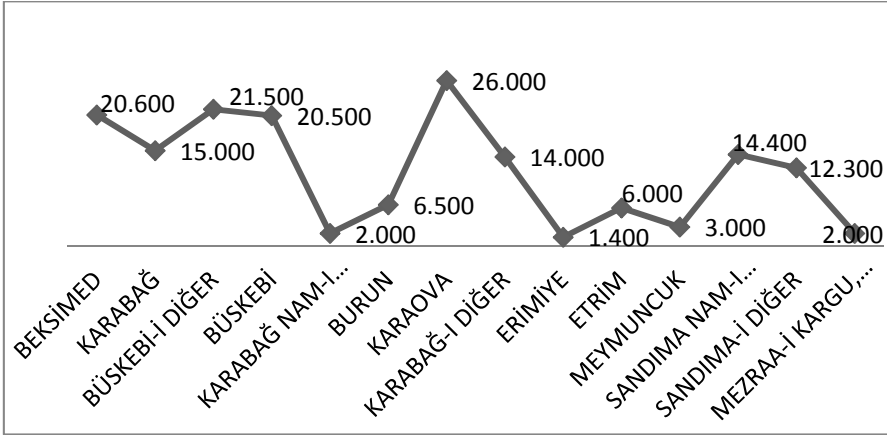
Sıravolos Kazasına dair ele aldığımız bu çalışmanın temelde iki ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki XVI. yüzyıl dünyasında güneybatı Anadolu'nun bu bölgesindeki temel idari birimler ile demografik değişkenliği hakkında bilgi sahibi olmak. Bu maksat, günümüzde dahi kullanılan (kimi ufak harf değişiklikleri de olsa) yerleşim birimlerinin izlerine ulaşmamıza fırsat vermiştir.⁸⁸ Ayrıca buralarda yaşayanların sayısal yoğunlukları, evli, bekar veya muaf olmaları vb. özelliklerine dair belli başlı verilere ulaşılmış tüm bu veriler buraya kadar olan kısımda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

⁸⁸ Muğla Vilayetinin Bodrum Kazasında "Petsimet, Karabağı, Sandime ..." *Köylerimiz*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s. 953,

İkinci olarak belirlenen bu yerleşim birimlerinde sayısal yoğunlukları hakkında fikir sahibi olduğumuz bu insanların uğraşlarına dair veriler ele alınmıştır. Bu elbette hayli önemli bir konu idi. Zira XVI. yüzyıl dünyasında Sıravolos kazasının coğrafi özellikleri ile arazi yapısı, zirai faaliyetlerine dair pek çok jeolojik, sosyo-iktisadi özelliklerine ışık tutacak bilgilere ulaşılabilecektir. Burada öncelikle ekonomik faaliyetler köy köy ele alınacak ve daha sonra da grafikler yardımıyla bölgede yaygın ekonomik faaliyetler üzerinden hazırlanan grafiklerle görsel sonuçlar aktarılmaya çalışılacaktır. Bu usul her ne kadar kimi tekrarları kaçınılmaz kılsa da konunun daya iyi ortaya konulması noktasında isabetli bir metot olduğu kanaati hasıl olmuştur.

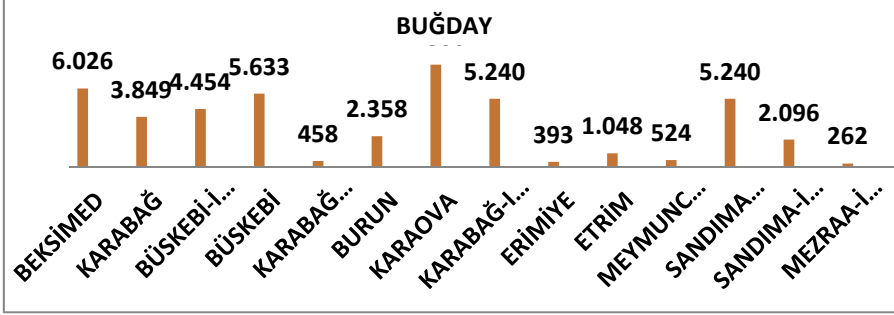
Elde edilen tablolardan hareketle Sıravolos kazası köylerinin tamamında buğday, arpa, nohut, susam en çok üretimi yapılan ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Beksimed, Búskebi, Búskebi-i Diğer, Karabağ, Sandıma nam-ı diğer Varilya, Sandıma-i Diğer köylerinde de incir üretiminin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Gelenen noktada bölgeye dair ekonomik faaliyetler ile alınan vergi oranlarına genel bir bakış çerçevesinde fikir sahibi olmak maksadıyla, köylerin hasıllarının yer aldığı bir grafik oluşturulmuştur.

I-İsraolos Kazasındaki Köylerin Hasılları

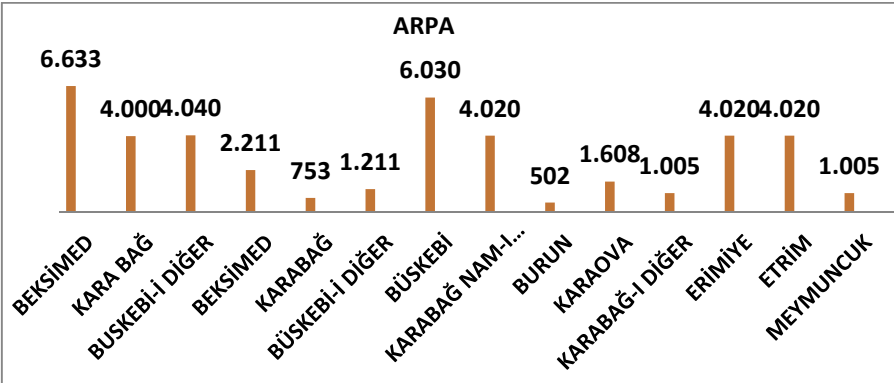

Bölgedeki köylerin hasılları göz önüne alındığında Karaova, Búskebi-i Diğer, Búskebi ve Beksimed'in 20.000 akçenin üstünde; Erimiye, Yumruburun ve Meymuncuk'un ise 5000 akçenin altında hasıla sahip oldukları görülmektedir.

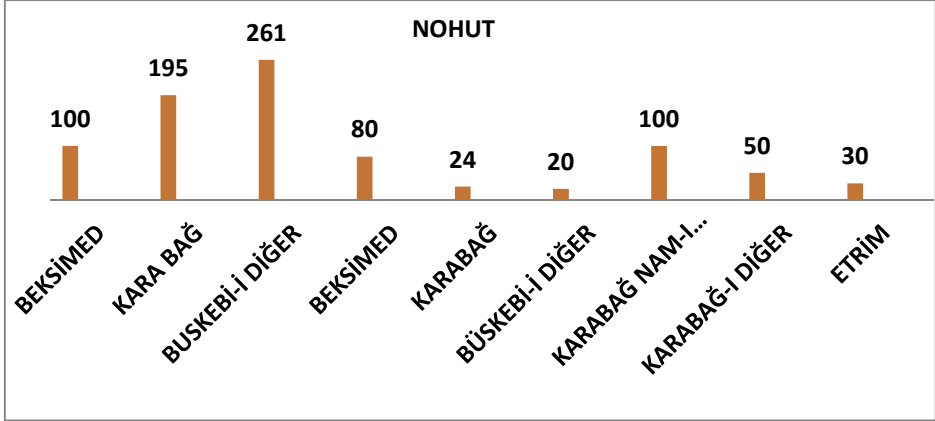
II- Sırvolos kazasında yoğun ekonomik faaliyetler (tarımsal-hayvansal üretim üniteleri ve vergi kalemleri)

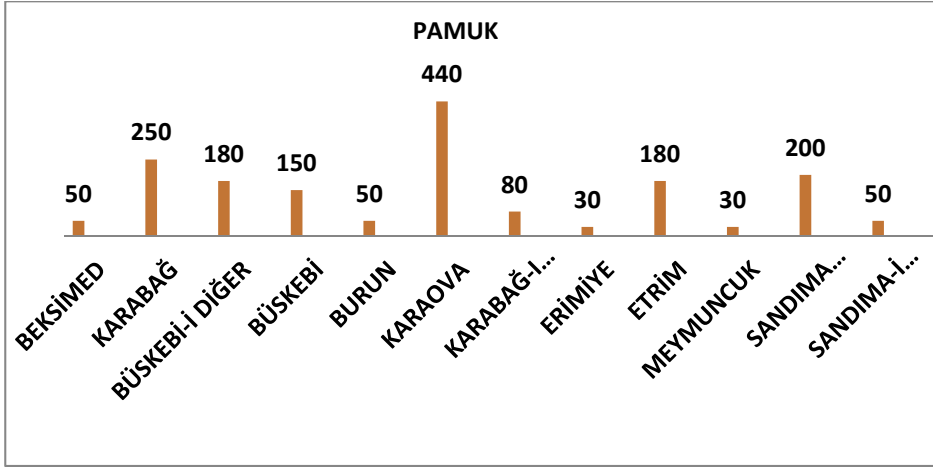
Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun vazgeçilmez ekonomik faaliyetlerinden olan buğday'dan alınan vergi noktasında ele alındığında "Karaova, Büskebi, Beksimed ve Sandıma nam-ı diğer Varilya" köylerinin en başta, "Etrim, Meymuncuk ve Karabağ nam-ı diğer Yumruburun" köylerinin ise en düşük üretim yapılan mahaller oldukları anlaşılmaktadır.

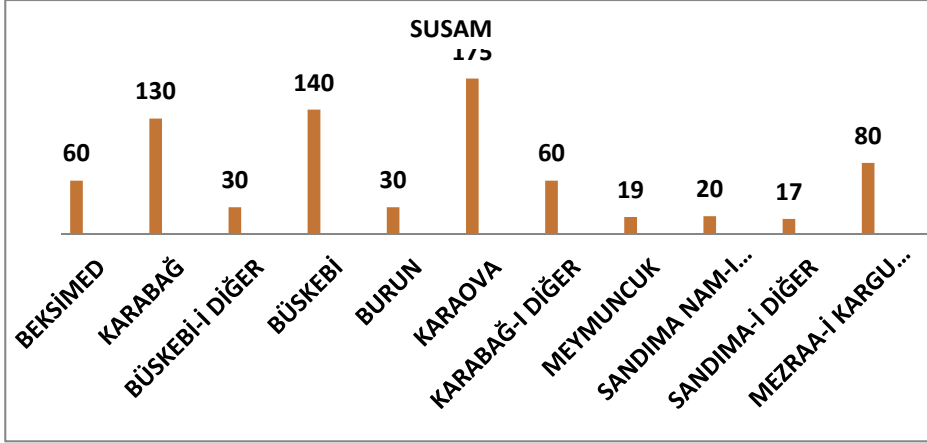
Her iki grafiğin tetkiki, iklimsel ve ekim alanları noktasındaki kriterler bakımından buğday ile benzerlik göstermesi arpanın ekim sahasının da buğday'a benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle buğday üretiminin yoğun olduğu köylerde genellikle arpa üretiminin de fazla olduğu görülmektedir. Her ikisi ekseninde bakıldığında göze çarpan farklılık ise Beksimed, Büskebi, Sandıma nam-ı diğer Varilya köylerindeki buğdaya oranla hayli yüksek olan arpa üretimidir.

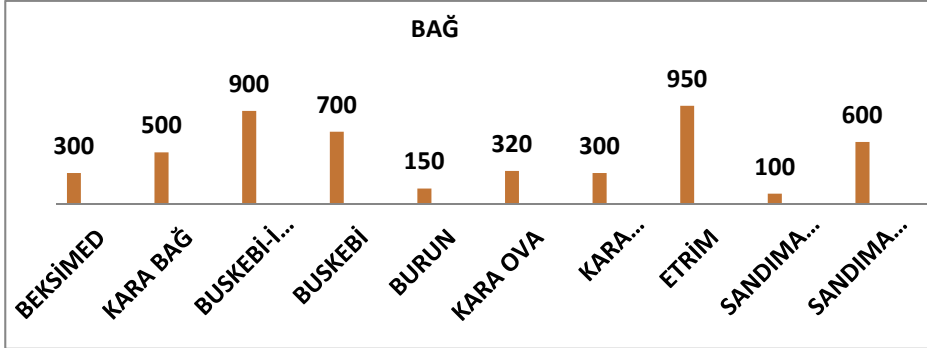
Siravolos kazasında BÜskebi-i DiğEr başta olmak üzere Karabağ, Beksimed ve Karabağ-ı DiğEr köylerinde ağırlıklı olarak nohut üretiminin yapıldığı, Erimiye, Etrim ve Karaova ile Sandıma-i DiğEr Varilya köylerinde ise hiç yapılmadığı grafikteki verilerden hareketle anlaşılmaktadır.

Günümüzde olduğu üzere dönem itibariyle de bir hammadde olan pamuğun en çok Karaova, Karabağ ve Sandıma-i DiğEr Varilya köyleri olmak üzere diğEr tüm köylerde değışik oranlarda üretiminin yapıldığı görülmektedir.

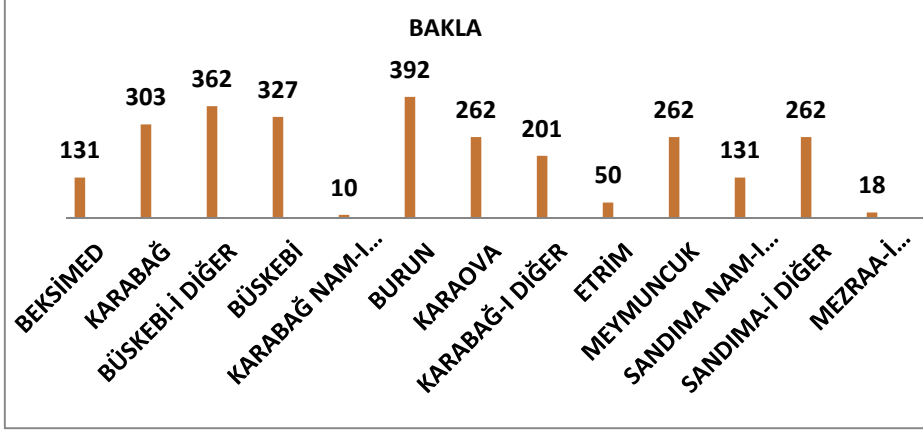
Grafikteki verilerden de hareketle Sıravolos kazasında Karaova, Böskebi ve Karabağ köylerinde susam üretiminin yaygın olduğu görölmektedir. Susam üretiminde göze çarpan bir diğer farklılık ise kazaya ait mezralarda üretiminin yaygın bir şekilde yapılmasıdır.

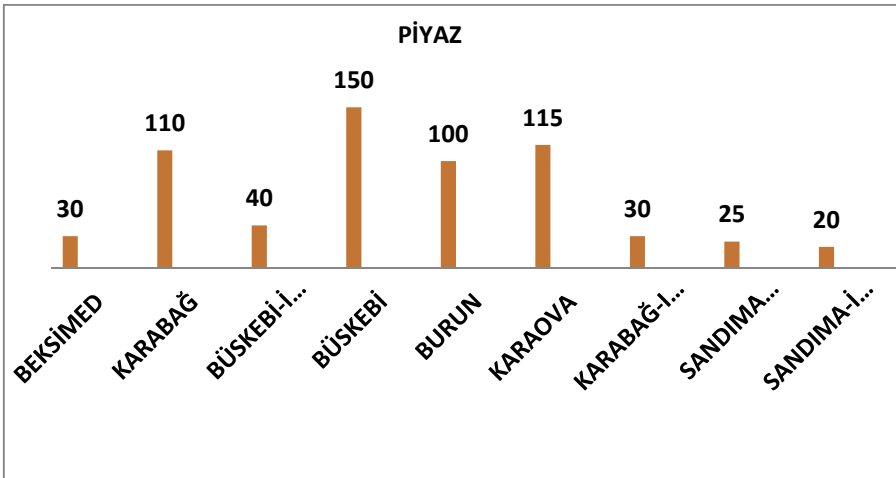
Günümüzde Ege bölgesi bağcılık faaliyetlerinde ölkemizde ilk sırada yer almaktadır. Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere Etirim, Böskebi-i Diğer ve Böskebi köylerinde ağırlıklı olmak üzere kazaya ait diğer köylerde de bağcılık faaliyetinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin aktarımına göre bölgede ziraat uğraşı esas olarak bağcılık ve bahçecilik ile incir üretiminden ibarettir.⁸⁹ Üretimdeki bu durum hiç şüphesiz söz konusu

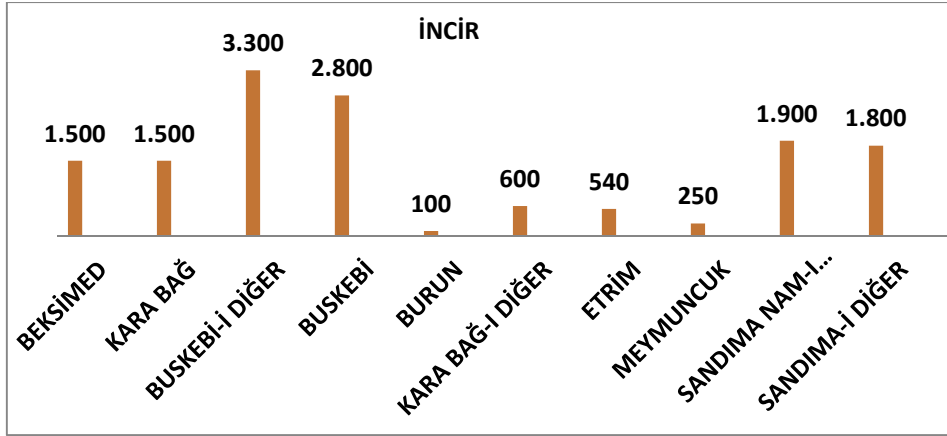
⁸⁹ Galanti, *Bodrum Tarihi...*, s, 54.

malların pazarlanması gibi bir yan uğraşı ortaya çıkarmıştır. Siravolos kazası genelindeki bu yaygın üretime rağmen pekmez vergisine sadece Karabağ köyünde rastlanması hayli düşündürücüdür. Bu çelişki bölgede üretilen üzümün pazarlandığı veya tüketimi ancak karşıladığı yönünde iki düşünceyi ortaya çıkarmaktadır. Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere Etrim, Büskebi-i Diğeri ve Büskebi gibi köylerde bağcılık faaliyetleri hayli yoğunur.

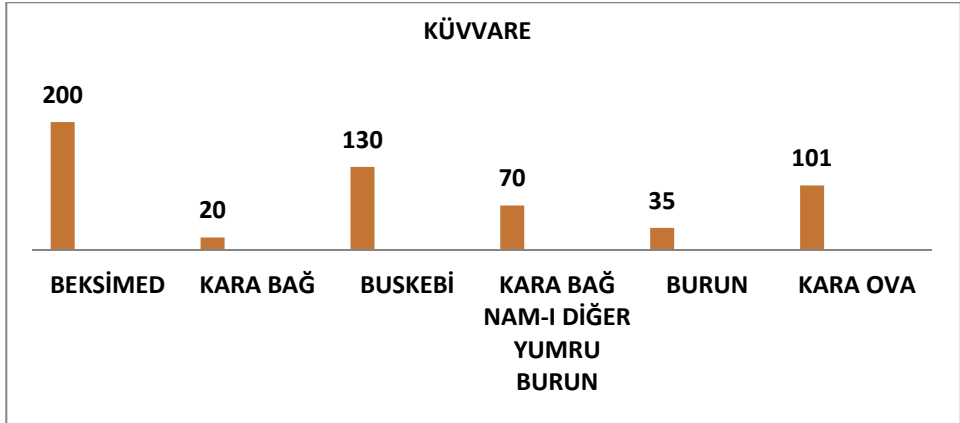

Bakla üretiminin de Burun, Büskebi-i diğeri ve Karabağ köyleri başta olmak üzere diğeri köylerde de değişen oranda yapıldığı görülmektedir. Aynı durum piyaz (soğan) üretimi için de söz konusudur.

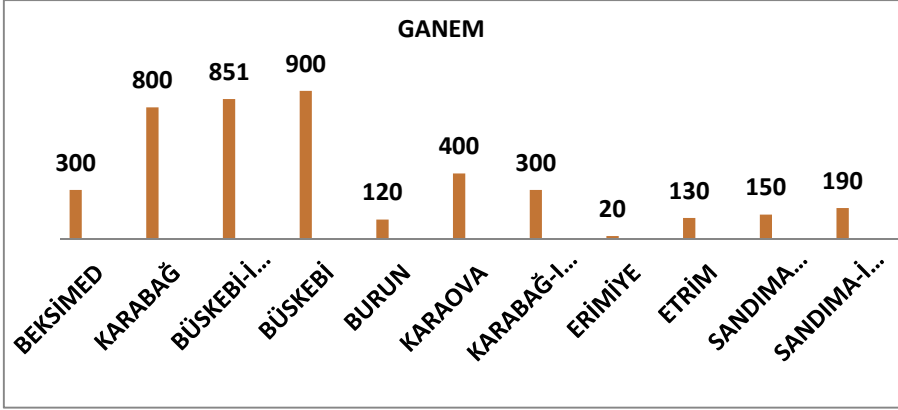

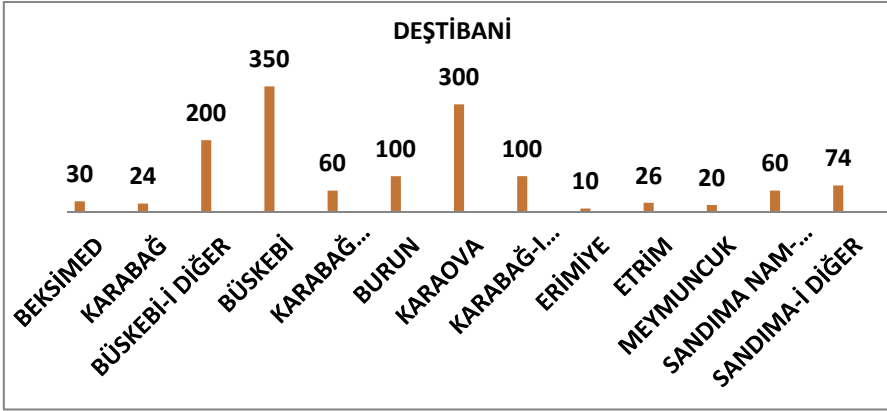
Sıravolos'ta incir üretiminin ele aldığımız diğer faaliyetlere oranla yoğun olduğunu rakamsal verilerden de anlamak mümkündür. Búskebi-i Diğer, Búskebi ve Sandıma nam-ı diğer Varilya ile Sandıma-i Diğer köylerinde öncelikli olmak üzere Karabağ nam-ı diğer Yumruburun, Karaova, Erimiye köylerinde incir üretiminin yapılmadığı anlaşılmaktadır.

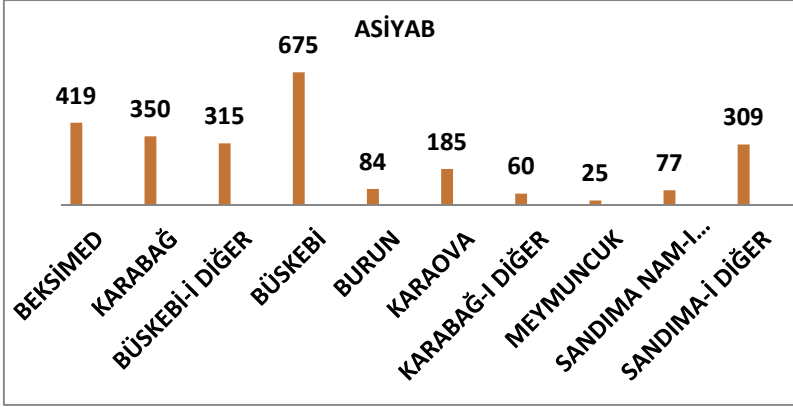
Çitten çubuktan yapılmış arı kovanı anlamına gelen *küvvar* kelimesinden hareketle Beksimed, Búskebi ve Karaova köylerinde bal üretiminin bu şekilde yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bölgede Büskebi, Büskebi-i diğer, Karabağ ve Karaova ile Karabağ-ı diğer ve Beksimed köylerinde küçük baş hayvancılığın da hayli yaygın olduğu görülmektedir.

Kır koruyuculuğuna ise Büskebi, Karaova ve Büskebi-i Diğer köylerinde rastlanılmıştır.

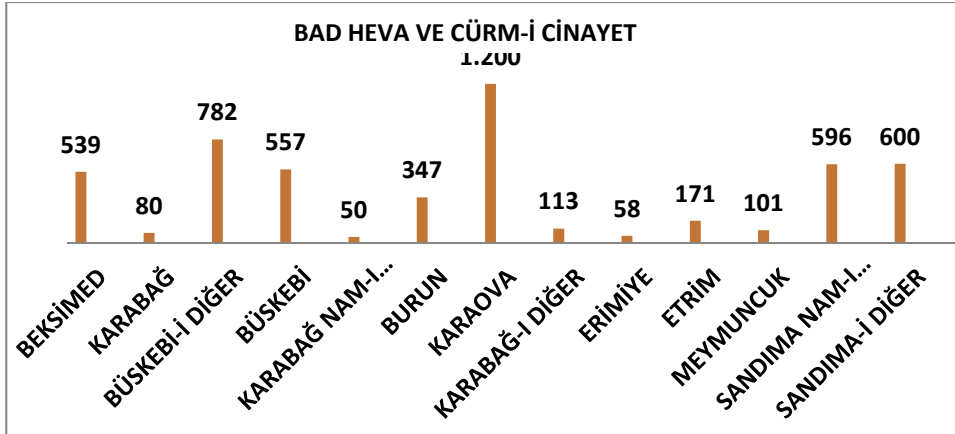

Su ve rüzgar gücüyle işleyen değirmenler, Osmanlı kırsalının en önemli işletmelerindedir. Bu durum elbette tarımsal üretimin (buğday-arpa ve darı) dönemin iktisadi hayatının vazgeçilmez unsurları olmasından kaynaklanmaktadır. Sıralos kazası dahilinde yukarıda ele aldığımız tarımsal üretim yoğunluğunun da kaçınılmaz bir sonucu olarak çok sayıda değirmene rastlanılmaktadır. 1562 tarihli *Tahrir Defterlerinden* hareketle, Ahmet Yiğit, *Menteşe Livası* dâhilinde 301 değirmen bulunduğunu ve bunlardan toplam 33.715 akçelik bir gelir sağlandığını orta koymuştur. Söz konusu çalışmada Sıralos kazasında 16 değirmen bulunduğunu ve bunlardan toplamda 1.493 akçelik gelir elde edildiği belirtilmektedir. Değirmenler genellikle su gücüyle çalışmakla birlikte suyun olmadığı bölgelerde yel değirmenleri veya beygir gücüyle çalıştırılan değirmenlere de rastlamak mümkündür.⁹⁰ *Menteşe Livasının* en kurak kazası olan Sıralos'ta, Karabağ ve Büskebi'de ikişer, Burut köyünde ise bir yel değirmeninin varlığı görülmektedir. Büskebi sayıca en fazla değirmene sahip olan bölgedir.⁹¹ Karabağ, Karaova, Mumcular, Büskebi (Müskebi/Ortakent), Burut, Birun ve Sandıma köylerinde yel değirmenlerinin olduğu görülmektedir. Günümüzde söz konusu köylerde yel değirmenleri kalıntılarına rastlanması ya değişen zaman sürecinde onarılarak devamının sağlandığı ya da özellikle XIX. yüzyılda yeniden inşa edildikleri gibi iki ihtimali ön plana çıkarmaktadır.⁹²

⁹⁰Yiğit, a.g.m., s. 143,144.

⁹¹Yiğit, a.g.m., s. 125,126.

⁹² Tolga Özkurt, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları", *II. Uluslararası Bodrum Sempozyumu*, 9-12 Mayıs 2011, Haz. A. Özgiray-M. A. Erdoğan, Bodrum 2011, ss. 130.

Siravolos kazasının Karaova, Büskebi-i Diğer, Sandıma-i diğer ve Sandıma nam-ı diğer Yumruburun köylerinde; tımar arazisine hariçten gelip yerleşilmesi ile herhangi bir cürüm ve cinayet işlenmesi durumunda alınan vergiler noktasında önde geldikleri görülmektedir.⁹³

Tüm bunların yanında Siravolos kazasında alef (yulaf), armut, badem, burçak, bostan, çavdar, dıhn, karamuk, keten, mercimek, sir ile milas üretiminin de yapıldığını ifade etmemiz gerekmektedir. Karaova ve Beksimed'te alef, Büskebi ve Etrim'de armut yine Büskebi'de badem üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Dıhn/duhn üretimine ayrıca değinmemiz gerekmektedir. Zira Karaova'da 4.020 akçe, Büskebi-i Diğer'de 1.212 akçe ve son olarak da Beksimed'te 1.105 akçe olmak üzere diğer tüm köylerde az sayıda da olsa elde edildiği görülmektedir. Sandıma-i Diğer karyesinde Burçak, Büskebi ve Büskebi-i Diğer'de Karamuk, Sandıma-i Diğer 'de keten, Beksimed'te mercimek, Karaova ve Burun'da milas üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. *Milas* anlam olarak neyi ifade ettiği yönünde bir literatür taraması yapılmış olmasına rağmen, maalesef bir bilgiye ulaşılmamış olup, Menteşe Bölgesi üzerinde çalışmaları olan akademisyenlerden öğrenildiği kadarıyla hayvansal hastalıklarda kullanılan bir tür şurup olabileceği yönünde bir bilgi elde edilmiştir.⁹⁴

⁹³ Bu vergiler hakkında Bkz. Ünal Taşkın, 'Rüsum-ı Örfiye', *Tarih Okulu, İlkbahar-Yaz 2013*, Sayı 14, ss. 55-73.

⁹⁴ Çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Ahmet Yiğit'e özverili anlayışından dolayı teşekkür ederim.

Sonuç

Ele aldığımız çalışma sayesinde, günümüz Bodrum ilçesinin yer aldığı Sıravolos kazası hakkında giriş bölümünde ifade ettiğimiz üzere öncelikle dönemin idari ve demografik yönleri üzerinde durulmuştur. İsimleri gününüze kadar gelen köylerin yanın da değişen nüfus hareketlerinin doğal bir sonucu olarak yeni köylerin oluştuğu anlaşılmaktadır.

Prof. M. Öz, Anadolu platosundaki üretim faaliyetlerinde yüzde doksan oranında hububat ağırlıklı bir uğraşın esasında kendine has bir mono-kültür oluşturduğunun ifade etmektedir.⁹⁵ Onun XVI. yüzyıl Anadolu'suna ait bu tespitinin Sıravolos Kazası için ne derece doğru olduğunu yapmış olduğumuz çalışmada görmüş bulunmaktayız. Genellikle buğday, arpa, darı başta olmak üzere, pamuk, armut, keten, incir ve nohut üretiminin yoğun olduğu Sıravolos kazasında narenciye üretimine dair bir veriye ulaşılammıştır. Zira, bölgenin XIX. yüzyıl iktisadi hayatına bu yöndeki üretim damga vuracaktır. O halde XVI. yüzyılda Güneybatı Anadolu'nun idari merkezi konumundaki Sıravolos'ta Klasik Osmanlı üretim-tüketim tarzı dahilinde bir hayatta rastlanıldığını ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV KAYNAKLARI

TKG. KK. TTD. Defter No: 142 - *Defter-i Mufassal-ı Yörügân-ı Menteşe* (Defter Eski No:264/110) Tarih: H. 991 (M. 1583/1584)

B-ARAŞTIRMALAR

Murat Alandağlı, 'Kuyud-ı Kadime Arşivde Tasnifi Yapılan Yeni Bir Defter Türü: Defter-i Hakani Nezareti İlm ü Haber Defterleri ve bu defterlerde Yabancıların Mülk Edinmelerine Bakış', *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, 21-23 Kasım 2012 İstanbul, *Bildiri Kitabı*, C. 1, TKGM Yay. Ankara 2013, ss.77-95.

Özcan Başkan, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bir Deneme" *Bellekten*, 319, Ankara 1970, ss. 237-253.

Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihi*, Işık Basım ve Yayınevi, İstanbul.

⁹⁵ Mehmet Öz, "XV.-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, 2007, s. 118, 119.

- Avram Galanti Bodrumlu, *Bodrum Tarihine Ek*, Tan Basımevi, İstanbul.
- F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul.
- Şakir Çakmak "Strobilos'tan Siravolos'a: Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Strobilos", *II. Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2011, ss. 153, 156.
- Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 328-330.
- Turan Gökçe, "Müstakil Bir idari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Siravolos Kazası", *Osmanlılardan Günümüze Her yönüyle Uluslar arası Bodrum Sempozyumu, 24-26 Ekim 2007*, Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğan, Bodrum, 2008, ss. 240, 241.
- Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, Çev. Sabri Tekoy, İstanbul 1991.
- Köylerimiz*, Hilal Matbaası, Dahiliye Vekaleti, İstanbul 1928.
- Akdes Nimet Kurat, *İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi Çaka Beyi 1081-1096*, Ankara, 1966.
- Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *DİA XXIX*, Ankara, 2004, s. 151-153.
- Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, Ed.H. İnalçık-Ş. Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, ss.17-32.
- Mehmet Öz, "XV.-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, 2007, s. 118, 119.
- Tolga Özkurt, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları", *II. Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011*, Haz. A. Özgiray-M. A. Erdoğan, Bodrum 2011.
- Necla Pekolcay, "Kara", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul, Tarihsiz.
- Ünal Taşkın, 'Rüsüm-ı Örfiye', *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz 2013, Sayı 14, ss. 55-73.
- Ahmet, Yiğit XIV. - XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, Bahar 2008, s.116, 143.
- M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir 1998.

